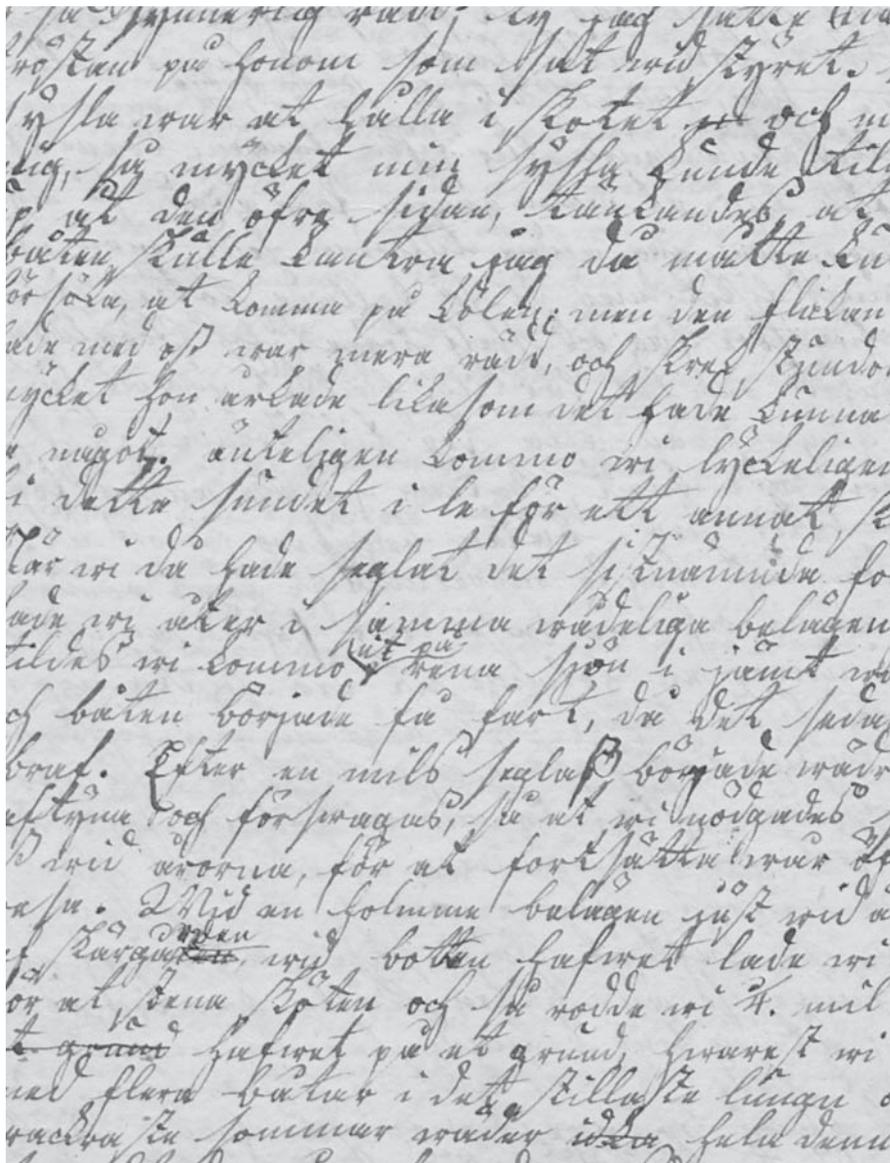

DAUM-KATTA

”Hänna köm ägge bårte katta!”

”Hänna köm ägge bårte katta!” Uttrycket finns belagt på många håll i Västerbotten och Norrbotten och betyder ordagrant ’nu kommer ägget ur kattan’. Innebörden är ungefärligen – med ett annat uttryck som knyter an till djurvärlden – ”Detta är pudelns kärna”.

Personellt

Ola Wennstedt har arbetat som avdelningschef vid Avdelningen för digitalt arkiv och lokal service i Uppsala under de åtta första månaderna av året. Under den tiden har Claes Börje Hagervall tjänstgjort som vikarierande arkivchef. Susanne Idivuoma, DAUMs samiska forskningsarkivarie, är tjänstledig för studier sedan i september, liksom arkivets tornedalska arkivarie Harriet Kuoppa, men på halvtid. Susanna Melin digitaliserar ljud på halvtid, understödd av vår tekniker Tomas Sandström. Lena Vestman transkriberar dialektinspelningar och Gunnar Hellenstam skannar skriftliga handlingar medan Kicki Djärv korrekturläser manus till sista utgåvan i Vilhelmina-serien. Helena Haage, Daniel Pettersson och Susanne Odell är inblandade i DAUMs nya stora projekt Pehr Stenbergs levernesbeskrivning (PSL). De transkriberar hans 1700-talshandskrift samt OCR-konverterar och granskar den del av texten som skrevs ut på 1970-talet. DAUMs kanslisekreterare Angelica Lindgren, Staffan Lundmark, forskningsarkivarie, håller fortsatt ställningarna på DAUM.

Claes Börje Hagervall, DAUM:s nordistiska nestor, drar sig vid årsskiftet tillbaka för att njuta sitt *otium cum dignitate*. Han går då i pension efter att bl.a. ha arbetat 30 år på Institutionen för nordiska språk – varav huvuddelen av tiden som universitetslektor med studierektors och prefektuppdrag – och därefter tio år på DAUM som förste forskningsarkivarie och en period som vikarierande arkivchef. Vi vill här passa på att från arbetskamraterna uttrycka ett stort tack för tiden på DAUM och vi hoppas att han nu får 'vila med värdighet' på gården i Ström.

DAUM-KATTA är ett oregelbundet utkommande organ för Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå
DAUM ingår i den statliga myndigheten Institutet för språk och folkminnen.

Redaktör och ansvarig utgivare: arkivchef Ola Wennstedt

Omslagsbild: Ur Petter Stenbergs Lefwernes Beskrifning, bok 1, sidan 108

DAUM-KATTA finns också på Internet: www.sofi.se/daum

INNEHÅLL

PERSONELLT	SID. 2	NÅGOT OM NYCKELHAKEN OCH DESS SYMBOLVÄRDE	SID. 9
REDAKTÖREN HAR ORDET	SID. 3	BESÖK HOS FRITZ ENBERG PÅ HIMLASTIGEN I UMEÅ	SID. 11
PETTER STENBERGS LEFWERNES BESKRIFNING	SID. 4	NORRLÄNDSKA ORTSBOÖKNAN OCH SOCKEN- SIGILL MED ETYMOLOGISK KOPPLING	SID. 14
ORTNAMN I VÄSTERBOTTEN	SID. 5	NILS JONSSON (1873-1939). DELTAGARE VID RIKSSPELMANSSTÄMMAN ÅR 1910	SID. 18
NYTT OM SAMISKA ORTNAMN I LULEÅ LAPPMARK	SID. 6	JUBILEET JOJK 100 ÅR! – TILL MINNE AV DEN FÖRSTA JOJKKONSERTEN	
ORTNAMN I VÄSTERBOTTEN	SID. 7		
NORDVÄSTERBOTTNISKA ORDBÖCKER	SID. 8		
VÄXT- OCH INSEKTSBENÄMNINGAR	SID. 8		

Redaktören har ordet

Sedan föregående nummer av Kattan har Redaktören hunnit med ett närmare årslångt gästspel som anställd på Institutet för språk och folkminnen i Uppsala: först under tre månader som vikarierande avdelningschef på Dialektavdelningen och därefter under åtta månader som avdelningschef på den nyinrättade Avdelningen för digitalt arkiv och lokal service (DLS).

DLS bildades vid 2010 års ingång och är en sammanslagning av den tidigare intendenturen vid Kansliet och Fonogramenheten. Avdelningens uppdrag är att sköta den löpande driften av Uppsalaenheten samt att ta hand om digitaliseringen av samlingarna. Vid samma tillfälle ombildades även det tidigare Kansliet till Avdelningen för verksamhets- och ledningsstöd, med uppdrag att hantera övergripande, myndighetsgemensamma ärenden.

Den 1 januari 2011 träder en annan omorganisation i kraft i Uppsala. Då gäller det en sammanslagning av hittillsvarande Dialektavdelningen och Folkminnesavdelningen till Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala (DFU). I samband med sammanslagningen sker också ett namnbyte på den nuvarande Namnavdelningen, som från den 1 januari kallas Namnarkivet i Uppsala (NAU).

Syftet bakom omorganisationen kan kort beskrivas som en del i ledningens strävan att tydliggöra Institutets organisation och att renodla avdelningarnas funktioner.

Ytterligare ett steg i förtydligandet av Institutets organisation är att ansvaret för språkvården för det nationella minoritetsspråket meänkieli, som hittills legat på DAUM, under 2010 förts över till Språkrådet. På så sätt samlas institutets samtliga språkvårdande uppdrag inom en och samma avdelning. På DAUM fokuseras i fortsättningen på insamling och bevarande av material rörande meänkieli och annat kulturellt material från Tornedalen.

Redaktören

Petter Stenbergs Lefwernes Beskrifning – af honom sjelf författad på dess lediga stunder

Pehr Stenbergs levernesbeskrivning har varit känd på DAUM sedan många år tillbaka, och vi har ofta talat om att försöka ge ut manuskriptet. Men eftersom det är så stort – närmare 5 000 sidor – har vi bedömt att arbetet skulle bli alltför omfattande, så hela idén har kommit att läggas åt sidan. För ett par år sedan fördes tanken om utgivning, på tal igen, och släkten Stenberg kontaktades om tillstånd för avskrift för en framtida utgivning, vilket resulterade i ett positivt utfall för utgivningsplanerna.

Många av Kattans läsare känner kanske redan till Pehr Stenberg genom hans Umebeskrivning, som utgavs på 1980-talet, men en närmare presentation av honom och hans arbeten kunde ändå vara på sin plats.

Pehr Stenberg (1758–1824) föddes i Stöcke, och hans föräldrar var bonden Erik Persson och hans hustru Anna Eriksdotter. Föräldrarna, som båda kunde läsa och skriva, förmedlade sina kunskaper till unge Pehr, eller Petter, som han även kallades. Petter hade lätt för att lära, och när han var 12 år gammal skickades han till sin farbror Lars Ström, tullnär i Ratan, för att inhämta de kunskaper som behövdes för att arbeta som tullbesökare eller bodbetjänt. Tre år senare, på nyåret 1773, skrevs Petter in som student vid Umeå skola, där vice rektor magister Sædenius tog sig an den fattige bondgossen. Efter att Petter hade fullbordat sina studier i Umeå reste han till Akademien i Åbo för att studera till präst.

Stenberg återvände till Umeå år 1789, bosatte sig så småningom på Backen och arbetade som präst i Umeå landsförsamling. Vid den här tiden började han också att skriva på sina stora lokalt förankrade arbeten, inom vitt skilda områden som topografi, dialekter, botanik och annat.

Några av Stenbergs skrifter hade kommit i tryck under tiden i Åbo, och ett par trycktes något senare, men de mer omfattande framställningarna fick vila som manuskript i många år innan de kom i tryck. Det första som trycktes var hans Ordbok över Umemålet, som gavs ut åren 1966 och 1973 med inledning och kommentarer av Gusten Widmark. År 1987 utgavs Pehr Stenbergs Umebeskrivning av Johan Nordlandersällskapet. Även hans storslagna herbarium bör i det här sammanhanget nämnas. Det är det äldsta bevarade herbariet från Västerbotten och har studerats av

den kände botanikern Stefan Ericsson, som beskriver det i två artiklar i tidskriften *Natur* i Norr år 1994.

Det största och mest omfattande av Stenbergs arbeten är emellertid hans *Petter Stenbergs Lefwernes Beskrifning*, som han skrev under åren 1779–1823, men som behandlar tiden 1758–1807. Den omfattar närmare 5 000 tätskrivna sidor och kan till innehållet jämföras med t.ex. Årstafruns dagbok och prosten Muncktells journaler. Magnus von Platen, som var professor i litteraturvetenskap vid Umeå universitet, arbetade på 1970-talet med manuskriptet till levernesbeskrivningen, och han beskriver texten i Umeå universitet informerar 12 som ett av de mest omfattande verken i svensk memoarlitteratur.

I levernesbeskrivningen får man som läsare följa författaren på dennes bildningsresa, från barndomstiden i Stöcke, via lärotiden i Ratan, studierna vid Umeå skola till tiden vid Åbo akademi, prästvigning och slutligen återkomst till Umeå. Under tiden i Finland kan nämnas att Stenberg en tid tjänstgör hos de namnkunniga och tongivande familjerna Gripenberg och Carpelan, där han arbetar som präst och huskaplan. Bildningsresan kan ses som ett av textens centrala teman. Ett annat kan beskrivas som ett slags äkten-skapstema, där Stenberg öppenhjärtigt berättar om sin strävan att finna en livskamrat med de egenskaper han önskar.

Manuskriptet, som förvaras på Kungliga Biblioteket, har lånats upp till Umeå och skannats in på Forskningsarkivet. Därefter har en arbetsgrupp om tre personer arbetat på DAUM under en stor del av 2010 med transkribering av handskriften och med OCR-konvertering och korrekturgranskning av de textavsnitt som skrevs ut i von Platens regi på 1970-talet. Vid utgången av 2010 har ca 750 sidor handskrift skrivits ut, och ungefär lika många sidor av maskinutskriften från 1970-talet har konverterats och granskats.

Stenbergs manuskript är sammantaget skrivet i en mycket öppenhjärtig, uttrycksfull och personlig stil, och han förklarar idén och tankarna bakom levernesbeskrivningen på följande sätt:

”Lefwernes beskrifningar är nu leçture, som är både roande och nyttig för folk af alla stånd. I dem finner den olärda anledningar at gifwa akt på sig sjelf och ej aldeles förakta de små omständigheter, som honom hända kunna. Här finner den lärde outtömliga källor

utur hwilka han kan ösa och hämta nya kundskaper. Ty Theologen ser der oräkneliga spår af Guds försyn och underliga styrelse; Philosophen ej mindre plan till kännedom af Menniskans själs egenskaper, förmögenheter och passioner: En kännedom som intet mindre intresserar Rhetorn och Moralisten än Psyçologen. I lefwernes beskrifningar finner den dygdige mångfaldiga nya och kraftiga upmuntringar till at beständigt fortfara i sin dygd; och den lastfulle har där ej färre anledningar, som afskräcka honom ifrån lastens utöfning om han endast wille wårda sig så mycket at gifwa akt derpå. etc: etc: Åtminstone har jag alltid warit mycket road af en sådan läsning, och har wärkeligen hämtat deraf både lärdomar och uppbyggelse. I samma afsikt har det ock fallit mig in, at wid lediga stunder sjelf upretta min lefnads beskrifning hwartill ock åtskilliga andra anledningar hafwa determinerat mig, om hwilka jag på sitt ställe i sjelfwa historien vidare får tala.” (Ur Företalet till bok 1.)

I företalet till bok 2 skriver Stenberg vidare om den yttre anledningen till sitt företag:

”Och som jag ungefär samma tid kom öfwer en lefwernes beskrifning om en Prest i Tyskland af honom sjelf författat; så föll jag af den anledningen på den tankan, at ock jag borde försöka det samma så mycket mera, som jag derigenom finge tillfälle icke allenast at upöfwa min styl utan ock mina concepter. Jag gjorde då dermed straxt början och beslöt at upteknat alt hwad jag kunde minnas och som wore aldrig så litet märkwärdigt samt mina tankar wid hwarje tillfälle. Mina ful och swagheter beslöt jag, at opartiskt antekna likasom alt annat, som redan klarligen lærer synas af min historia. Detta är orsaken till den widlyftighet, som min historia har fått; och ifrån den tour, som jag har börjat med, will jag icke afwika.” (Ur Företalet till bok 2.)

Ola Wennstedt

Om ortnamn i Västerbotten

De flesta ortnamn är genomskinliga, t.ex. **Holmsund**. Men även om den språkliga tolkningen är klar (**holme** + **sund**) så återstår den sakliga: vad är det för holme och sund som åsyftas?

De verkliga svårigheterna erbjuder emellertid de ogenomskinliga ortnamnen. Vad betyder **Umeå**? Det kan inte sägas utan en grundlig språklig utredning – om ens då! Men god hjälp har man ibland om namnet nämns i gamla källor. I Gustav Vasas jordeböcker bör gamla bynamn finnas med och ett och annat kan finnas i medeltida köpebrev.

Tyvärr blir vi inte alltid hjälpta av sådana äldre belegg. Umeå nämns flera gånger under 1300-talet men skrivs då, lika obegripligt, Umu.

Anumark däremot, byn utanför Umeå längs E4 norr-ut, skrivs i jordeboken för 1543, **Anwndmarc** (*w* står för *u*) och vi ser då att det är mansnamnet Anund som ingår, troligen namnet på den förste inbyggaren, liksom i de flesta namnen på **-mark**. Ytterligare några **mark**-namn där jordeboken ger förklaringen:

Estersmark och **Gunsmark** i Nysätra skrivs 1543 **Östensmarc** och **Gwdmundsmarc** och **Hemmesmark** skrivs **Hemmingzmarc**. Här har vi alltså tre gamla västerbottningar: Östen, Gudmund och Hemming.

Gårdar med namn på **-mark** kom till under medeltiden. De var då nybyggare ”uppi marka”, i skogsbygden.

Sigurd Fries, Umeå

Artikeln har tidigare publicerats i Landsbygd i Västerbotten, 1992:3.

Nytt om samiska ortnamn i Lule lappmark

Världsarvet Laponia, som bildades 1996, har under året varit högaktuellt genom beslutet om hur fjällområdet skall styras. Frågan har bl.a. rört samernas del i verksamheten. En ideell förening med namnet Laponiaförvaltningen (lulesamiska *Laponiatjuottjudus*) har bildats för det område som består av nationalparkerna Sarek, Padjelanta, Stora Sjöfallet och Muddus. Även naturreservaten Sjaunja, Stubba, Tjuoltavagge, Rapadeltat och Sulitelmamassivet ingår i det som blir föreningens ansvarsområde.

Alla namn som nu nämnts har även sina samiska skrivformer som nu alltmer kommer i bruk genom den revidering av samiska ortnamn som sedan några årtionden genomförts vid DAUM och där jag deltog. Jag har tidigare i några småskrifter, illustrerade av författaren Hans Anderson i Jokkmokk, berört samiska ortnamn i Lule lappmark. Ett längre kapitel ingår även i boken *Arvet. Laponia Lapplands Världsarv*, 2005. En ännu fylligare framställning kommer nu att tryckas vid årsskiftet 2010/2011, men ämnet om samiska ortnamn är inte därmed uttömt även om ett stort antal namn blir behandlade i den nya namnstudien.

Boken *Samiska ortnamn vid vägar och färdleder i Lule lappmark* pryds åter av Hans Andersons finstämda teckningar. Bland de 153 lulesamiska ortnamnselement som jag analyserar på 130 sidor, finns några som gav mig särskild anledning till historisk och kulturell fördjupning. Men många andra av de omkring tusen namn som nämns från vägar och färdleder i Lule lappmark kunde också vara värda grundligare behandling. När det skulle kunna bli möjligt är nu svårt att veta.

Tidigare har namn i kommunens skogstrakter inte uppmärksammats så mycket. Nu blir namn som *Biertinjávrrre* (Piertinjaure), *Biesske* (Pieski), *Dår-rájávrrre* (Tårrajaure), *Gidájávrrre* (Kitajaure), *Go-abddáalis* (Kåbdalis), *Liggá* (Ligga) och *Vuolleriebme* (Vuollerim) analyserade. I många fall kan man skönja ett skogssamiskt ljudskick i namnen eller upptäcka kulturella förhållanden som hör en avlägsen tid till då det ännu fanns skogssamiska samebyar i Jokkmokks östra delar.

Jag kan nämna två namnled, som inte motsvaras av ord i dagens samiska, men som ändå på olika sätt kan avlockas sina intressanta betydelser. Det ena är *Suobbat(-)* syftande på by, berg, sjö, bäck, myr mm., som

finns på flera platser inom Jokkmokk (*Jáhkámáhkke / Dálvvadis*) men även i andra trakter. Det andra är förleden *Rahá-* ~ *Rahán-* som inom Jokkmokk förekommer i Kronogårds fjällurskogsreservat 1,5 mil nordväst om Kåbdalis och inom Gällivare (*Jiellevárre / Váhtjer*). På det senare stället förekommer namnelementet på fem namnlokaler ca en mil öster om flygfältet. Namnen utgår i båda områdena från ett dominerande berg.

När man analyserar *Suobbat* ser man att det är ett vattendelarnamn. Berg av denna namntyp ligger geografiskt mellan källflöden till bäckar och älvar som rinner åt olika håll och efter en betydande sträcka utmynnar i sjöar eller större vattendrag långt från varandra. Avståndet mellan utloppen kan vara från ca en mil upp till tiotals mil. Det senare gäller vattendragen från båda sidor om *Suobbatvárre* vid byn *Suobbat* mellan Edefors (*Luossamuorkke*) och Lansjärv. Byn ligger vid *Suobbatjávrrre*.

På mindre än en kilometers avstånd från varandra börjar på båda sidor av *Suobbatvárre* källflödena till de älvar som i ena fallet når Kalixälven (*Gáláseatnu*) och i det andra fallet Rånefjärden i Bottenviken. Utloppen ligger räknat efter vattenvägen omkring 15 mil från varandra! Samma gäller i varierande grad vattendrag från de andra *Suobbat*-namnen. Det sydligaste namnbelägget har jag från trakten av Gargnäs (*Dráhkíe*) och namntypen finns även i namnet på den forna samebyn Sompio i Kemi lappmark. Finsk namnform var redan 1556-57 *Sumbia*, vilket motsvarar enaresamiska *Suobbâd* och nordsamiska *Suobbat*. Namntypen är därför uppenbart uråldrig och kan numera bara tolkas ur topografiska förhållanden.

I namn på *Rahá-*~*Rahán-* (det senare genitivform) kan man höra historiens vingslag. Ordet *raha* i finskan betyder 'penning, mynt', men det tillhör inte det inhemska ordförrådet utan är ett urnordiskt lån med den rekonstruerade formen **skrahā*. I finska fornsånger finns ordet i betydelsen 'skinn', speciellt ekorrskinn. Skinn förekom som skatte- eller betalningsmedel långt fram i tiden. I väster fick ordet betydelsen 'torrt skinn', jfr. fornvästnordiska *skrá* 'torrt skinnstycke' och därav bok vari något antecknats, t.ex. labbok. Senare nordiska betydelser är norska *skrå* 'läderbit', danska *skrå* 'skriven förordning'. I vårt svenska *skrå* är det fråga om det skinnokument där en hantverksamanslutning hade sina statuter inskrivna. Senare kom ordet att syfta på själva gruppen av yrkesutövare.

Olaus Magnus skriver år 1555 att birkarlarnas handel och skatteuppbörd bland samerna bedrevs ”utan penningar, endast med användande af ett godt och ärligt byte...” och med ”kostbara pälsverk och fiskar af många slag” (OM 4:5)

Det östliga finska *raha*, med bortfall av *sk-* i *skr-* som finskan inte accepterar, men med bibehållet *-h-* från **skrahā*, som i nordiska språk bortföll redan på 500-talet, visar sig således vara ett gammal lån i en mycket gammal betydelse. Denna term för ’pengar’ finns med stor spridning i östersjöfinska språk. Både ordets form och betydelse visar alla tecken på att tillhöra tidig finsk pälshandelsterminologi. Att termen som lån i samiskan återfinns i *Lexicon lapponicum* (1780) med betydelserna ’dyrskin, pengar, penningars värde’ och i Vilhelminasamiskans *rahha* som ’varg- eller björnskin’, gör att ume- och sydsamiskt område även kommer i fokus.

De samiska ordbeläggen visar tillsammans med ortnamnelementet *Rahá~Rahán*, som alltså finns i Lule lappmarks sydliga och nordliga delar, att det rör sig om en tidig samisk kontakt österut i pälshandelns

tecken. Term och namnelement kan tillhöra perioden för de samisk-finska och andra östliga kontakter som bl.a. visar sig i fyndmaterialet från de sk. samiska metalldepåerna (offerplatserna). Ortnamn och ordförråd samverkar därmed på ett intressant sätt till att tillsammans med arkeologiskt fyndmaterial teckna bilden av en period av samernas tidiga historia.

Här bör också nämnas att boken om de samiska ortnamnen vid vägar och färdleder i Lule lappmark utges till minne av Hans Anderson, som avled före bokens tryckning.

Olavi Korhonen
prof.em.

Ortnamn i Västerbotten

I den förra ortnamnsrutan - se ovan - nämnde jag Umeå som exempel på ett namn som är svårtolkat, trots att man vet hur namnet löd redan på 1300-talet, nämligen Umu. Men jag nämnde ingenting om namnets betydelse och form. Det skall jag göra nu.

Först något om de båda vokalerna på slutet: -eå. Det finns ju i norra Norrland längs kusten en rad ortnamn som slutar på -eå, t ex Lögdeå, Täfteå, Bureå, Skellefteå i Västerbotten och Piteå, Luleå och Råneå i Norrbotten. ”å” i dessa namn är tillagt i efterhand, snarast för att ge mening åt namnen - det är ju fråga om ”år”. Vi skall nämligen ha klart för oss att ordet älv inte har funnits i språket i denna del av Sverige. Man har sagt ”å” även om stora floder. Åliden i Umeå är liden ner mot Umeälven, som alltså kallades ”ån”, och Åsele ligger vid ett sel i den ”å” som numera heter Ångermanälven.

Nästan alla namnen slutade i stället tidigare på -a:

Uma, Bura, Pita, Lula. (1300-talets Umu är en böjningsform av detta Uma). I Norrland har slutvokalen ofta försvagats, och av Uma har blivit först Ume, en form som ju ofta används av gamla umebor, och sedan Uum i genuin dialekt. Till detta Ume lades alltså ett å, troligen av myndighetspersoner som tyckte att det blev bättre så. (Jag tycker att det blev sämre. Tänk så mycket trevligare det hade varit om alla de här namnen hade fått sluta på -e: Ume, Skellefte, Lule!)

Men vad betyder Um-? Det finns i norrländska dialekter ett verb *uma* eller *umma* ’skrika, gny’. Många älvar och åar har ljudhärmande namn, Brusån, Dånbäcken, Bølån. Uma kan alltså betyda ”den skrikande, tjutande”. Umeälven - Uman - hade ju, innan den blev utbyggd, flera dånande forsar, bl a Stornorrforssen.

Sigurd Fries, Umeå

Artikeln har tidigare publicerats i Landsbygd i Västerbotten 1992:5

Nordvästerbottniska ordböcker

År 1940 utkom av trycket Ume-rektorn Jonas Valfrid Lindgrens Ordbok över Burträskmålet. Lindgren hade redan 1890 – 1919 utgivit Burträskmålets grammatik i serien Svenska landmål 12:1. Det var planerat att även ordboken, som av Lindgren färdigställdes 1927, skulle ingå i samma serie, men tiden gick och Lindgren hann avlida innan detta blev av. Eftersom nytt material insamlats i våra landsmålsarkiv och eftersom det ansågs önskvärt att det nyinsamlade skulle komma med vid en eventuell ordboksutgivning, anförtroddes Delmar och Margareta Zetterholm uppgiften att utge en utvidgad version, vilket skedde 1940.

Vad gäller Skellefteåmålet utgav Thorsten Marklund 1976 på eget förlag sin Skellefteåmålet. Grammatik och ordlista. Marklunds ordlista omfattar 43 sidor. Till dessa ordsamlingar sällar sig nu Mandor Näslunds Ordbok över Malåmålet. Den omfattande ordboken (414 sidor!) föreligger i två delar, varav A – L utkom 2007 och M – Ö 2009. Mandor Näslund har varit verksam som universitetslärare i svenska vid Luleå tekniska universitet. På bandens pärmar står Malåmålet en nordvästerbottnisk dialekt. Kanske tänker Näslund även göra en framtida grammatisk beskrivning av Malådialekten? Lövångersmålet räknas till de nordvästerbottniska målen. Man skulle kunna säga att dialekten där utgör de nordvästerbottniska målen södra utpost. År 2007 begåvades vi med ytterligare en ordbok av Gunnar Fältskytt: Ordbok över Lövångersmålet. I förordet skriver Fältskytt att den baserar sig i huvudsak på dialekten i socknens norra delar. Även denna ordbok är omfattande (317 dubbelpaltiga sidor).

Claes Börje Hagervall

Växt- och insektsbenämningar

Den tyvärr alltför tidigt bortgångna Karin Zetterlund studerade i början av 1990-talet nordiska språk vid universitetet i Umeå. Under sin studietid vid dåvarande Institutionen för nordiska språk författade hon två uppsatser, nämligen en B-uppsats med den spektakulära titeln Gubbkuk och fettfitta. Undertiteln En presentation av några vulgära växtnamn i svenska dialekter preciserar dock vad uppsatsen handlar om närmare. Karin Zetterlunds C-uppsats är delvis samma andas barn. Den heter Nötbarn och tjärsiffrus. En studie av nordsvenska insektsbenämningar. Jag kan nu glädja Kattans läsare med att dessa båda utmärkta uppsatser kommer att ges ut i en volym i en av DAUM:s skriftserier till våren. Studierna i fråga rör s.k. folklig taxonomi, en indelning som speglar vad allmogen tagit fasta på när man benämnt i dessa fall växter och insekter.

I detta nummer av DAUM-kattan (s. 14-17) publiceras även en studie som har koppling till Zetterlunds ovan kommenterade C-uppsats, nämligen Norrländska ortsboöknamn och sockensigill med entomologisk koppling av Ume-entomologen Anders N Nilsson. Uppsatsen knyter bland annat an till Lars-Erik Edlunds doktorsavhandling i nordiska språk Studier över svenska ortsboöknamn från 1985 och ger fina uppslag till tolkningen av några sockensigill. Den minnesgode erinrar sig att Anders Nilsson själv har skrivit om just folkliga benämningar på insekter i DAUM-kattans vårblad 2008 (Om knäppskorven och andra dialektala benämningar på småkryp i Norrland).

Claes Börje Hagervall

Språkfestivalen 2010

Den årligen återkommande Språkfestivalen, ett samarrangemang mellan Humanistiska fakulteten vid Umeå universitet och DAUM, avhölls 2–3 november i Humanisthuset i Umeå. Festivalen var som vanligt välbesökt, och denna gång anslogs två dagar till evenemanget. Första dagen ägnades åt temat Lag och ordning i språket. Efter Anki Edlunds välkomstanförande, som även innehöll ett inlägg om språkpolitik i skolan, talade Eva Olovsson, ansvarig för klarspråksfrågor vid Språkrådet, om Språklagen och myndig-

heterna, varpå Asbjörg Westum föreläste om norska skolelevers situation när det gäller att kunna behärska de två varieteter, bokmål eller nynorsk, som de förutsetts kunna.

Efter lunch berättade författaren Gunnar Kieri om sitt författarskap. Dagen avslutades med professor Lars-Gunnar Anderssons föredrag Svensken om svenskan, där han redogjorde för hur svenskarna ser på språkriktighetsfrågor.

Festivalens andra dag ägnades åt andra språk än de nordiska.

Claes Börje Hagervall

Något om Nyckelhaken och dess symbolvärde.

För snart 20 år sedan såg jag, i botten på en kista i Täreändö hembygdsgård, tre mässingsföremål, stora som en gammaldags tändsticksask (de var förr i världen alltid 5 cm långa, ett utmärkt mått att ha i fickan). Jag fåkunnige frågade givetvis och fick till svar: ”Det är ju en *vyölinähaka!*” Kvinnorna i Tornedalen hade förr få smycken – en guldring, kanske en halskedja, kanske ett par karneoler i örsnibbarna. Här fick jag se ett bruksföremål näst intill ett smycke!

Jag gick hem för att läsa på och blev snart varse att det i svensk litteratur inte fanns något skrivet utom i Paulaharjus Ödebygdsfolk resp. Lappmarks minnen. För att fylla ut sidor finns två avritade nyckelhakar med undertext: ”Gördelhake från Enontekiö. Använd som trollredskap” och ”Husmors nyckelring. Aapua”. I texten finns inget att läsa, varken i den svenska eller den finska upplagan.

Allt som är skrivet om nyckelhakar finns i Sirelius: *Suomen Kansanpukujen Historia* från 1916. Det allra mesta som sedan är skrivet i Finland går tillbaka till Sirelius, t.o.m. illustrationerna. Den kunskap jag därför bär i dag är efter intervjuer med ättlingar och sentida ägare. ”*Farmor (mormor) vek undan förklädet och tog fram nyckelhaken. Den glänste som guld!*”

Husmor/*Emäntä* på de två-tre största gårdarna i varje by kunde vara ägarinna till en nyckelhake. Ett ordspråk som jag fått med mig från Övertorneå är ”*Vaimo on kodin lukku*”.

Nyckeln (nyckelhaken/nyckelknippan) som makt-symbol har mycket gammal hävd. I Tornedalen kan det även ha varit en praktisk åtgärd. Männen kunde vara borta veckovis eller månadsvis i skogen, i flottning, på arbetsvandring. Någon måste då vara ansvarig för gårdens papper och pengar (i chiffonjén eller i brudkistan). Antalet smärre nycklar var oftast tre till antalet. En till kistan eller chiffonjén, en till närförrådet av mat och en till det utrymme där sådant som skulle fördelas/ransoneras förvarades.

Bland drygt 1.000 bouppteckningar för tiden 1692-1873 från Övertorneå-Pajala-Haparanda finns endast 14 nyckelhakar (1777-1869). Fåtaligheten beror på att nyckelhaken redan hade en sig tillskriven ägare. Det var förutbestämt att en dotter eller sonhustru skulle få den vid övertagandet av gården. Så sent som från mitten av 1920-talet berättas från Täreändö att då de

Nyckelhake gjuten av Oskar Mukka f. 1874-1949, Junosuando. Foto Sivert Svensson, Gällivare

gamla satte sig på undantag, överräcktes högtidligt nyckelhaken med husets nycklar till sonhustrun som nu blev värdinna i gården.

I bouppteckningarna har givetvis nyckelhakarna också ett ekonomiskt värde uppgivet. Man får då inte glömma att man i bouppteckningar redan då medvetet skriver ner värdet, om inte annat för att skatten till fattigkassan på det sättet blir mindre. Vid mitten av 1800-talet är sålunda värdet av en nyckelhake upptaget till samma värde som ett ½ till 1 får.

Nyckelhaken går alltså alltid vidare på spinsidan. Liksom visor och sägner kan den också hoppa över en generation. En karl kan aldrig bära en nyckelhake – då är han *knapsu!* Enda undantaget kan vara när en man/make blir lämnad ensam med gården och ladugårdens skötsel, men knappt ens då.

I äldre tid hade mässingen också kraft, magisk kraft. Ett flertal uppgifter finns om hur man förstärkte läsningen när man vill trolla bort vårtor, bölder, eksem och annat, samtidigt som man strök med nyckelhakens sköld över det utsatta stället.

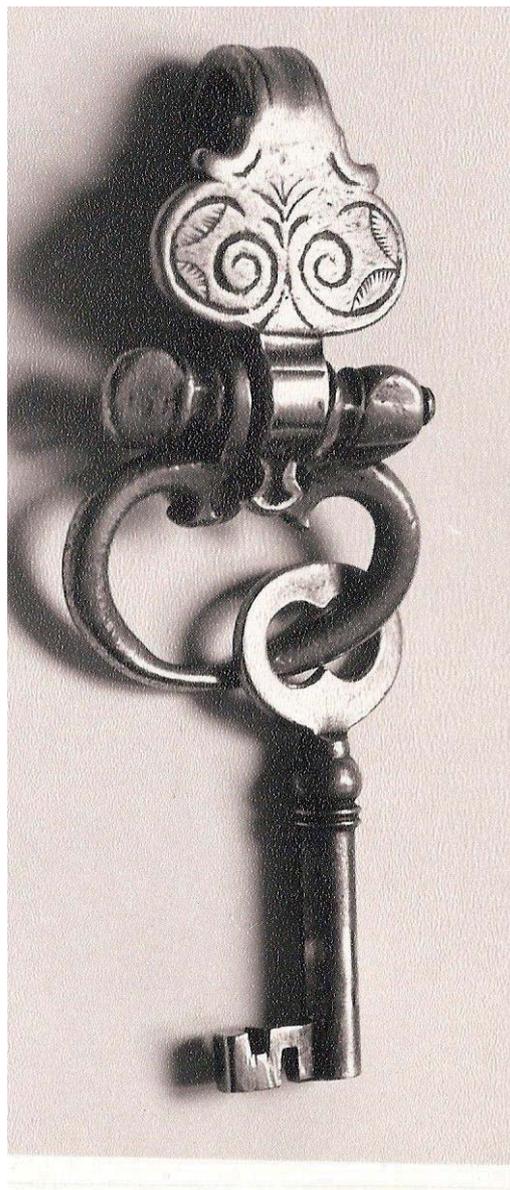
De nuvarande ägarna har blivit noggrant instruerade att vara rädda om nyckelhaken. Inga orsaker har sagts, men man respekterar fortfarande och gör som de gamla har sagt. En skröna i det sammanhanget är sannolikt uppgifter om att man lät smälta in guld (kanske en avbruten vigselring) och silver (en tolvskilling eller så) i mässingsmältan och på det sättet ”berikade” nyckelhaken. Elaka tungor säger då att gelbgjutaren kanske smusslade undan ädelmetallen som bonus för egen räkning.

Då det gäller spridningsområdet vill jag understryka att bruket och ägandet av nyckelhakar nästan uteslutande följer finska språkets utbredning. De finns i Säivis men inte i Sangis, de finns i Kypas men inte på Bränna, de finns i Ängesån men inte i Lansjärv, de finns i Torasjärvi men inte i Skróven, de finns i Kurravaara men inte i Kiruna! De finns i finska Finland men inte i Svenskfinland. De finns i Värmlands, Dalarnas, Ångermanlands och Hälsinglands finnskogar. I inre Tornedalen heter den oftast *vyölinähaka*, närmare gränsälven *avainkoukku*.

Jag har vid det här laget sett fler än 200 nyckelhakar från Tornedalen, finska Tornedalen inbegripet. Nittio procent finns i privat ägo, övriga i Nordiska Museet och Norrbottens Museum, Övertorneå Hembygdsmuseum, i museer i Tornio, Ylitornio och Helsingfors. Varje sådan är unik! Inte två stycken är varandra helt lika. De äldsta uppgifterna om nyckelhakar i Tornedalen är från senare hälften av 1700-talet. I Finland vill man föra bruket tillbaka till vikingatid.

Om du äger en nyckelhake är du någon! Och sist men inte minst: De är både vackra och funktionella!

Bengt Martinsson

Nyckelhake gjuten av Janne Henriksson ”Rovanniemi-Janne”, f. 1836-1927, Tärendö.
Foto John Filipsson

Gåva från Skellefteå museum

I juni i år mottog DAUM en stor samling tidningsurklipp från Finland, omfattande ett drygt hundratal A4-pärmar samt ett antal böcker till vårt bibliotek. För denna gåva tackar vi varmt.

Claes Börje Hagervall

Besök hos Fritz på Himlastigen i Umeå

På uppmaning av Professor emeritus Sigurd Fries tog jag i april kontakt med Fritz Ehnberg, pensionerad fabriksarbetare och lekmannapredikant från Ersmark i Skellefteå.

Fritz Ehnberg föddes 1915 och växte upp i ett småbrukarhem. Hans föräldrar deltog i den väckelserörelse som svepte över Skelleftebygden, och han kom själv att bli starkt engagerad i Evangeliska Fosterlandsstiftelsen (EFS). Fritz fick redan som barn göra dagsverken i omkringliggande jordbruk och efter folkskolan ta tjänst som bonddräng. Sedermera tog han över föräldrahemmet, men bytte efter några år ut slitet med småbruket mot en plats i Skellefteå gummi-fabrik (Skega). Han och hans fru bosatte sig i Kåge, och så småningom flyttade han in i en lägenhet på Sandbacka, med hissavstånd till lunchserveringen.

När jag kom hem till Fritz, var han nervös inför mitt besök, men efter en stund förstod han att hans upplevelser och minnen var det guld inget folkminnesarkiv kan få ta del av genom vare sig tidningar eller TV, eftersom dessa inte dokumenterar det vanliga, utan bara det särskilda. Jag fick en intervju, och han visade ett sjuttiofemtal religiösa dikter som han skrivit. Dessa, samt tjugoen sidor med nedtecknade minnen, fick jag med mig till DAUM, och de finns nu inskannade och arkiverade, tillsammans med ett fotoalbum och en utskrift av intervjun.

Min vän Berit, som är från grannbyn Kusmark, och jag har gjort ett besök till hos Fritz. De känner varandra sen tidigare och vi fick en trevlig pratstund, som tyvärr inte fastnade på något band eftersom tekniken och jag inte var vänner den dagen.

Jag har, med Fritz medgivande, valt ut tre dikter, varav en på dialekt, och ett stycke ur hans ”Återblickar”.

Minnen

För oss som vara äller, visst jer he ofta så,
vi seitt å tänk tillbaka på tid som nu har gått.
De flesta vor ju bönnen den tin vi växte opp
fast i en annan skala, men ibland se va he topp,
man träffades vid bryggan, där mjölkhämtarn stäl-
des opp.

Där löstes många gåtor av högsta dignitet,
där snusa man och spotte, när debatten blivit het.
Där prata man om hästa å here stark dem vor,
mått mötje koen mjölke, och fleicka som vart mor.

Å kvinnen dem had sjäut ve mat och husbestyr,
å bera einn ålt vatten i både ur och skur.
Men sällan voor dom elak, fast röt väl dill ibland,
å sa åt karlsloken å barna likadant.

Nö går dö ut ve slasken och hemt en veabål,
å dö kan sop i köke å hemt ett potatkok.
He var ju enkelheten som präglade tiden förr
då fanns det inga tjuvar, då låstes ingen dörr.

Då fanns de ingen klocka att ringa på ve dörrn
men veill man träffa grannen så gick man in som
förr.

Ve djura var man kompis å hästen han va störst,
och tidigt varje morja se fick han maten först.

Ja de va några glimtar få tidigt hundratal
som snart ska fall i glömska då eingen meins he mar.
Nö ger he andra tider, å visst, ve har de bra,
men känner ändock oro för vad som sker idag.

Tillbakablick

Släkten har kommit och släkten har gått, ja det är ju
tidens gång.
Sen forskar vi gärna i fädernas led och anar att vägen
var lång.
Tekniken vi har till förfogan idag,
fanns knappast ett uns av, på artonhundratal.

Och ändå så klarade mänskorna då,
fantastiska saker med hjälpmedel få.
Då byggde man dammar i älvar och åar,
och vattnet blev drivkraft för kvarnar och sågar.

Och skogen den skövlades inte som nu,
då tänkte man framåt och det blev vår tur.
Då bilades stockar, då timrades hus,
som var så robusta, att en del finns ännu.

Och verktygen trollade smederna fram.
Och det var ju hållbara grejer minsann.
Så låt oss ej glömma vad fäderna gjort.
Dom levde så enkelt – men skapade stort.

Vårlängtan

Nog känns det skönt att märka, att det vi längtat till
I dag nu börjar hända, med vår och fåglars drill.
När höst och vintermörkret, så tätt omkring oss står.
Vi går var dag och längtar, till det som kallas vår.
Och särskilt för de äldre, kan vintern kännas svår.

När solens varma strålar nu tinar frusen Nord.
Naturen åter dukar för oss sitt rika bord.
Allt sker så oförklarligt och händer ganska fort.
Trots växlingar i tiden, Guds löfte står dock kvar.
Om sol och sommardagar, så länge jorden står.

Så låt oss nu få glädjas för gåvor Herren ger
Så oförtjänt Han ännu i sin nåd till barnen ser.
Kanhända vi i Sverige bör höja tack och lov.
För denna stora ynnest med fred, för land och folk.
Och kanske dela med oss till den som har det svårt

Ur "Återblick, fortsättning"

En nästan naiv tro på människors välvilja gjorde att jag tyckte det kändes litet spännande med min första drängplats. Jag blev städslad för ett år, med en väl använd kostym efter deras pojke som dött i TBC, plus ett par skor i årslön. Introduktionen var en aning knepig eftersom både husbonde och husmor var dövstumma. Men man lär snabbt i den åldern, 14 år. Ganska hyggliga människor men krävde ju en del som man inte riktigt behärskade.

Men de var inga slavdrivare. Däremot upptäckte jag ganska snart att de var ganska misstänksamma. Jag kände mig alltid övervakad. De trodde kanske att fattigungen till dräng skulle kunna stjäla någonting. Absurt. Jag som fostrats i en anda av att en knappål eller silverskål... Stöld var stöld.

Jag tror att de här människorna var relativt välbärgade men så oerhört sparsamma att jag svalt hela tiden! Inte alltid för att kvantiteten var begränsad utan kvaliteten. Särskilt då på vintern med timmerkörning. Fyra lass per dag till närbelägen såg. Och stockarna var inga tandpetare precis. Jobbet var ovant och slitsamt men spännande. Skogsskiftet låg så nära gården att vi kunde åka hem för matrast mitt på dagen. Ofta fick vi en tallrik tunn välling och grovt svart bröd och i bästa fall en smörklick. Om kött eller fläsk fanns på menyn, var det så bittert salt att en enda bit kändes tillräckligt. Minns än idag hur hungrig jag ofta var.

Kicki Djärv

Ny frågelista: Naturen för mig.

Institutet för språk och folkminnen samarbetar med Folklivsarkivet i Lund och Nordiska museet i ett projekt som handlar om människors förhållande till naturen; minnen, tankar och erfarenheter. Frågelistan Naturen för mig är en del av det projektet. Förutom att svaren kommer att bevaras i våra samlingar, till glädje för framtida generationer, så planeras en bok baserad på frågelistsvaren.

Vi välkomnar både korta och långa svar.

Låt din berättelse bli en värdefull del av våra samlingar

Hjälp oss att fånga vår tid för morgondagen – bli meddelare hos DAUM!

Vi söker kvinnor och män i alla åldrar, med olika bakgrund, från både landsbygd och tätort, inland och kust, som vill berätta om egna minnen, tankar och erfarenheter.

Att vara meddelare innebär att man svarar på en eller ett par frågelistor per år. Frågorna kan gälla både vardag och fest, arbete och fritid. Vi har exempelvis ställt frågor om matminnen, julfirande och ordspråk. Det vi vill att du gör är att du i skriftlig form berättar om dina erfarenheter inom olika ämnes- och livsområden.

Folkminnessamlingarna vid DAUM omfattar framförallt material från Västerbottens och Norrbottens län, men även från övriga delar av landet. Särskilt intresse har riktats mot insamling och dokumentation av samiskt och tornedalskt kulturmaterial. Dokumentationen startade i mitten på 1950-talet och har pågått alltsedan dess. Det äldsta materialet i samlingarna kommer från personer födda på 1860-talet!

Vill du hjälpa oss att fånga minnen för framtiden och öka kunskaperna om folklig kultur? Anmäl dig då som meddelare till DAUM! Du kan ringa, skicka e-post eller skriva till oss.

Tel. 090-13 58 15
daum@sofi.se

Institutet för språk och folkminnen
Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM)
Länsmansvägen 5
904 20 UMEÅ

Lämna uppgifter om namn, adress, telefonnummer och, om möjligt, e-post.

Norrländska ortsboöknamn och sockensigill med entomologisk koppling

Artikeln har tidigare publicerats i *Skörvnöpparn, Umeå, Årgång 2 (2010), häfte 1*

De norrländska folkmålen är rika på dialektala benämningar på småkryp av olika slag (Nilsson 2008), liksom på öknamn på folk från olika platser och områden, s k ortsboöknamn (Edlund 1984 & 1985). Det är därför inte förvånande att ortsbör och småkryp kopplats ihop i form av insektsbaserade öknamn, ofta med en underförstådd koppling till egenskaperna små och besvärliga. En noggrann genomläsning av Lars-Erik Edlunds båda arbeten har resulterat i följande lista, här med ortsboöknamnen sorterade efter olika typer av småkryp.

Insektsbaserade ortsboöknamn

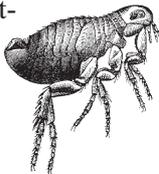
Loppor (Siphonaptera) & löss (Anoplura)

loppen, loppor: korssjö- (Bygdeå sn), kåge- (Skellefteå), tott- (Totten, Åre sn), trästa- (Sollefteå sn)

lus-, lusen: flat- (Flata, Strömsund), jamt- (Jämtland), sikå- (Sikeå), skravelsjö- (Umeå), stads- (Härnösand), sörfors- (Umeå)

löss: skottsunds- (Njurunda)

smålus: -viskare (Fredrika)

Myggor (Diptera: Nematocera)

gnadden: kasamarks- (Umeå)

hydan: fällfors- (Umeå)

knort, knorten: bodums- (Umeå), ersmarks- (Skellefteå & Umeå), gullmarks- (Bygdeå sn), krångeds- (Ragunda sn), kusmarks- (Skellefteå), kåge-, kålaboda- (Nysätra sn), långviks- (Umeå), mo- (Mo sn)

krank: ånge- (Borgsjö sn)

långbenadmy: (Medle)

my, mya: (Grenås), böles- (Ragunda sn), kåg-, kör-sås- (Kyrkås sn), ocke- (Ytterocke, Mattmar sn)

mygg, myggan, myggen: alnö- (Sundsvall), fanbys- (Stöde sn), högbäcks- (Vännäs), kasamarks-, ånges- (Lockne sn)

myskrank, myggskrank: nyby- (Vännäs)

sveden: krångeds-

Myror (Hymenoptera: Formicidae)

maurn: höljö- (Hölje, Lits sn), kvitsle- (Mattmar sn)

myran: ånges-, västerhiske- (Umeå)

mögern: anumarks- (Umeå), klabböls- (Umeå), kroksjö-

mören, mörn: anumarks-, bjärtrås-, halaback- (Mattmar sn), klabböls-, kroksjö- (Umeå), multrä(s)-, våles- (Bodsjö sn), öd- (Marieby sn)

småpissmör: (Töre)

Övriga kryp

flugor: bygd- (Strömsund)

getingar: mjödvatts- (Burträsk sn)

humlor: såg- (Lockne)

kackerlackor: bruks- (Matfors), ume- (kvinnor)

kusan: holms- (Holm sn), sandslå- (Ytterlänäs sn)

malar: lillbergs- (Borgsjö sn)

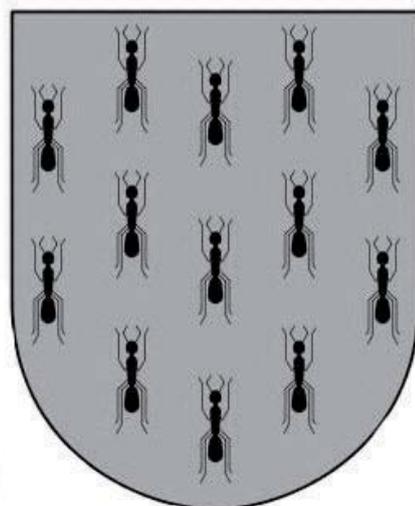
skalbaggar (Skalänget, Åsarne sn)

skorvar, skorven: grundsund(s)-, mjöträsk- (Töre), nora-, skorpeds-, sjöbotten- (Bureå sn), tjärn- (Skellefteå), ällö- (Grundsunda sn)

Ohyra

Listan visar tydligt att det är irriterande, företrädesvis blodsugande, insekter som utgör majoriteten av öknamnens småkryp. De namn som utgår från loppor och löss låter sig väl illustrera några av de mönster som Edlund beskrivit vad gäller namnens tillkomst. Medan Strömsunds *flatlöss* bygger på det lokala platsnamnet Flata, tycks *kågeloppen* vara en vidareutveckling av det mer ursprungliga *kågehoppopp*. Njurundas *skottsundslöss* kan ha fått sitt namn som rimmande på grannbyns *mjösundsmöss*, då sådana matchande namnpar varit vanligt förekommande. Fredrikabons benämning *smålusviskare* kan förklaras av att orten i äldre tid hette Viska.

Bjärträ kommunvapen från 1962

Myggor

Småväxta myggor har många olika dialektala namn. Enligt Karin Zetterlund var gnadd och gadd mer eller mindre utbytbara, och kan avse såväl små myror som små myggor som ger upphov till sveda. Enligt Edlund (1985, s. 185 och 281) syftar *fällförshydan* på små myggor, men ”hyda” eller ”små-yde” kan även användas för små barn eller fiskyngel. Att så många ortnamn med *k* som begynnelsebokstav kombinerats med *knort* ser Edlund som exempel på allitteration. Något liknande mönster tycks dock saknas för myggen. Medleborna utanför Skellefteå hade flera öknamn relaterade till skor och fötter, och enligt Edlund kan *långbenadmy* (harkrankar) ha uppkommit via en association från fot till ben. Enligt en av Edlund (1984 s. 3, 1985 s. 198) citerad källa är öknamnet *alnömygg* kopplat till förekomsten av en ”särskilt stor myggart” på den aktuella ön, vilket förefaller något långsökt.

Myror

Öknamnen utgående från myror uppvisar enligt Edlund exempel på såväl allitteration, som t ex *multräsmören*, och assonans, som i *klabbölsmören*. Kvitslebornas koppling till myror uppges av en av Edlunds källor ha berott på byns söderläge i kombination med bybornas idoghet. Intressant att notera är att myror förekom på Bjärtrås gamla sockensigill redan på 1600-talet, vilket senare fick ligga till grund för kommunvapnet från 1962 med fält av guld bestrött med stolpvis ställda svarta myror.

Skorvar

De mer generella benämningarna på småkryp som baggar, kusar och skorvar uppvisar även andra betydelser, varför deras koppling till insekter i de enskilda fallen måste anses som något osäker. Den starkaste kopplingen till leddjuren uppvisar nog i detta fall beteckningen skorv. Öknamnet *skorpedskorvar* har troligen sin uppkomst via allitteration, medan de övriga fallen uppenbarligen kan kopplas till vattenlevande skorvar. I de båda kustsocknarna Grundsunda och Nora har fisket varit en viktig näring, varför benämningen skorv lätt kan kopplas till bottenskorven eller ishavsgråsuggan *Mesidothea* eller *Saduria entomon*, vilken är ett marint bottenlevande kräftdjur som ibland medföljer fiskeredskapen. Därmed är följande påstående av Olle Norell (1970, s. 153) minst sagt förvånande: ”I Grundsunda bodde det skorvar, troligen med syftning på skarabén i sockensigillet.”

Sigill

Grundsunda hembygdsförenings tidskrift heter faktiskt Skorven, och dess omslag pryds av en logo bildad av det gamla sockensigillet, på vilket kan ses en tvärställd fisk, enligt den tidige norrländsskildraren Abraham Hülphers en strömming (s. 260) och definitivt ingen skalbagge. Det förefaller här rimligt att anta att Norell i detta fall förväxlat Grundsunda med Nora socken, vars innevånare även de fått heta skorvar och vars gamla sockensigill, enligt Svante Höglin företrätt av två exemplar av olika ålder i kyrkoarkivet, verkligen pryds av något som endast kan tolkas som ett leddjur av något slag. Det äldre av de båda sigillen är minst 400 år gammalt och beskrivs redan av Johannes Bureus efter hans norrländska resa 1601 med orden ”Skorf å löfvet” (Sumlen, s. 199). Hülphers gjorde följande tolkning av Noras pastoratsigill (1780, s. 84): ”en sjö-skår af insecta coleoptera, (dytiscus) som på södra orter kallas Wattn-Bagge”, dvs en gulbrämard dykare tillhörande släktet *Dytiscus*. Hülphers tolkning har i modern tid ifrågasatts av Svante Höglin, först 1935 och senare i en mycket ambitiös ”entomologisk-sfragistisk studie” med stöd av lundaekologen och bäcksländespecialisten Per Brinck. Enligt Höglin avsåg Hülphers den gulbrämard dykarens larv och alltså inte själva skalbaggen, vilket jag tror kan vara en misstolkning och därmed en felaktig grund för att avfärda den tidigare tolkningen som osannolik. När Noraström var landskommun 1952-1971 användes ett vapen med sex gyllene dykarbaggar på en blå bård omgivande en central blå skata, framtaget av Sundsvalls dåtida stadsarkitekt Hans Schlyter, och dykarna antogs då, helt i enlighet med Hülphers tolkning, representera Noras gamla sockensigill. Höglins egen hypotes att skorven på sigillet kan vara en bäckslända, vars larver använts vid strömfiske i jämtlandsdelen av Indalsälven, äger med största sannolikhet ingen tillämpning på kustfisket i Nora. Även Höglin själv överger i sitt senare arbete sin egen hypotes till fördel för ovan nämnda ishavsgråsugga, vilken blir hans förordade kandidat till djuret på de båda aktuella sigillen.

Nora äldre sockensigill. Från Höglin 1965

Nora yngre sockensigill. Från Höglin 1965

Öknamn, sigill och vapen

Då ett flertal fall av identitet mellan sigillbild och öknamn är kända, föreligger här ett samband värt ett närmare studium. Ett första problem är fastställande av åldern på öknamnet respektive sigillet. Det förefaller i mina ögon troligare att öknamnen redan fanns när sigillens utformning fastställdes, och att det inte alltid var orsborna själva som styrde motivvalen. Det kan här noteras att identiteten mellan öknamn, sigillbild och senare även kommunvapen är okomplicerad i Bjärträsk fall, men i Noras fall beroende av tolkningen av benämningen "skorv". Möjligheten föreligger här att öknamnet från början avsett en slags skorv, och då troligen ishavsgråsuggan, medan den som utformat sigillbild utgått från en annan sorts vattenskorv, t ex en dykarskalbagge.

Noraströms landskommuns vapen

Hemmantalet år 48 $\frac{77}{98}$ Skatte och 2 $\frac{7}{24}$
 Crono, (g) med 188 Köfar, 242 Matlag, 17
 Båtsmans rotar och 1370 Inbyggare små och
 stora, hvaraf 725 äro Mantals skrifne. (h) Cro-
 no utlagor 1776 bestego til 3036 dal. 19 öre
 Silf:mt. Sockne-Sigillet. visar en sjö-skärf af
 insecta coleoptera, (dytiscus) som på södre orter
 kallas Wattr-Bagge.

Utdrag ur Hülphers text om Nora socken

Källor

- Bureus, Johannes Thomae, *Sumlen där vthi ähro åtskillighe collectaneer; som vthi een och annan måtta tiäna till antiquiteternes excolerande*, Efter författarens handskrift utgiven av G.E. Klemming, Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folklif, Bih. 1 (2) (Stockholm, 1886)
- Edlund, Lars-Erik (red.), Nordsvenska ortsboöknamn, *Skrifter utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå* (B) 21 (1984), 244 sidor
- Edlund, Lars-Erik, Studier över nordsvenska ortsboöknamn, *Skrifter utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå* (B) 2 (1985), 313 sidor
- Hülphers, Abraham Abrahamsson, *Samlingar til en beskrifning öfwer Norrland. Fierde samlingen om Ångermanland* (Västerås, 1780; faksimil Umeå 1985)
- Höglin, Svante, Om fisk och fiske i våra sockensigill. En entomologisk-sfragistisk studie, *Jämtlands läns sportfiskeklubb, Festskrift till 25-årsjubiléet* (Östersund, 1935), s. 65-80
- Höglin, Svante, Om Näverede- och "Nore"-skorven. En entomologisk-sfragistisk studie, *Jämtlands läns sportfiskeklubb, Minnesskrift till 50-årsjubiléet* (Östersund, 1960), s. 85-99
- Nilsson, Anders N., Dialektala namn på insekter och andra småkryp i Norrland, *Natur i Norr* 27 (2008), s. 1-12
- Norell, Olle & Gunnar Erkner, *Surströmmingskusten och landet nolaskogs* (Stockholm, 1970)
- Zetterlund, Karin, *Nötbarn och tjärsiffrus. En studie av nordsvenska insektsbenämningar*, Umeå universitet, Institutionen för nordiska språk, C-uppsats, 1993, 75 s.

Anders N. Nilsson

Författarens adress:

anders.nilsson@emg.umu.se

Mullsjö 258, 914 90 Nordmaling

Folkstro i västerbotten

De flesta har någon gång berörts eller varit i kontakt med det oförklarliga eller det övernaturliga i form av berättelser, myter eller någons upplevelser. För länge sedan var detta en naturlig del av skogsmänniskans vardag. Det som vi idag ler åt eller bedömer som nonsens, var för dem en reell verklighet, som i vissa lägen också styrde deras beslut och vardag.

Vår uppgift är att inom projektet "Folkstro i Västerbotten" inventera och märka ut på karta intressanta platser och utifrån det materialet undersöka och dokumentera den verkliga händelsen bakom varje myt. Projektet var från början tänkt som en fortsättning på Skogsstyrelsens "Skog och historia" men intresset för ämnet är stort och därför vill vi fördjupa oss i historier med lokal förankring och har bildat denna grupp "Folkstro i Västerbotten". Resultatet är beroende av att få fram fler berättelser och fakta kring sägner med lokal förankring. Ta gärna kontakt med oss om ni har något att berätta. Alla bidrag - stora som små - är hjärtligt välkomna!

Åsa Johansson, Solbrith Nilsson och Linus Persson.

Mejla oss på folkstroivasterbotten@gmail.com

Vi finns i Skogsstyrelsens lokaler här i Umeå.

Nils Jonsson (1873-1939). Deltagare vid riksspelmanstämman år 1910

I år är det 100 år sedan spelmannen Nils Jonsson från Hällnäs fick Zornmärket till minne av sitt deltagande i den stora riksspelmansstämman i Stockholm. Skickliga spelmän från hela landet hade inbjudits till en uppvisning av den folkmusik som ansågs som hotad företrädande av modernare tongångar. En statlig verksamhet, Folkmusikkommissionen, hade startats för att arbeta med upptecknande och utgivning av svensk folkmusik, och riksspelmansstämman visade på ett tydligt sätt att det handlade om ett projekt som innefattade hela landet. I de stora dagstidningarna och i lokalpressen kunde man ta del av evenemanget och se att det egna landskapets representant uppmärksammades som hörande till de skickligaste spelmännen i landet.

Nils Jonsson hade gjort sig känd som en uppskattad brölloppspelman och hans spelskicklighet hade också uppmärksammats vid en spelmanstävling i Umeå. Sådana tävlingar anordnades vid den här tiden överallt i landet. Den första organiserades av konstnären Anders Zorn år 1906. Han utformade också det märke som delades ut vid riksspelmansstämman. I en tid av allt snabbare samhällsförändringar hoppades ivrare för folkmusikens bevarande att man genom tävlingar skulle kunna hjälpa spelmannsmusiken till överlevnad. Men riksspelmansstämman i Stockholm år 1910 innehöll inget tävlingsmoment. Man ansåg att det fanns så många olika "dialekter" inom spelmannsmusiken att tävlingar endast kunde fungera lokalt. Så småningom försvann spelmanstävlingarna helt. Spelmännen började organisera sig i föreningar och spelmanslag och i stället för tävlingar blev spelmansstämmorna den viktiga mötesplatsen för spelmän och publik.

Nils Jonsson, även kallad "Örderkroken" efter sin bostadsort, arbetade som skomakare. Hans far, farbror och farfar var också spelmän. I samband med riksspelmansstämman sade han sig också ha sina låtar efter samer och nybyggare. Han kom att delta i många spelmanstävlingar och medverkade även vid riksspelmansstämman år 1920. År 1933 blev Svenska Folkdansringen huvudman för Zornmärkesutdelningen som sedan dess har varit en årlig uppmuntran och stimulans för nya riksspelmän.

Spelmanskollegor färdades långt för att få spela med den trevliga Nils Jonsson som hanterade fiolen på ett imponerande sätt, som ett lejon, ska det ha stått i Göteborgsposten. Tillsammans med dragspelare spelade han på danser och bröllop. Hans repertoar utökades med modernare musik och han började också lära sig

Fotot finns hos Svenskt visarkiv

spela efter noter. Flera av hans gamla låtar upptecknades i samband med spelmanstävlingar. Låtarna levde också vidare genom hans spelkompisar och det är nu många som kan låtar ur Nils Jonssons repertoar.

I samband med hembygdsmarknaden i Vindeln den 28 augusti firades 100-årsminnet av Nils Jonssons deltagande i den första riksspelmansstämman. I Stockholm hade denna firats med ett stort evenemang den 5-8 augusti. Liksom år 1910 stördes festligheterna av ett kraftigt regnande och man fick byta lokal, till samma lokal som man fick byta till för hundra år sedan, berättade riksspelmanen Peter Öqvist från Umeå. Peter hade medverkat i Stockholm och berättade från hembygdsgårdens utomhusscen om hur han själv blev riksspelman och om innebörden av detta. Han hade också lånat med sig Nils Jonssons fiol och från den fick vi bl.a. höra en låt som Nils spelade i Stockholm år 1910. För ganska länge sedan samlade jag uppgifter om Nils Jonsson och nu fick jag verkligen nytta av den pärm. Tillsammans med Vindelälans spelmän m.fl. och folkdansarna blev det till en liten berättelse i ord, ton och dans. Därefter blev det mer spel från scenen och på kvällen blev det logdans.

Nils Jonsson kommer säkert att uppmärksammas vid fler tillfällen.

Staffan Lundmark

Jubileet JOJK 100 år! – till minne av den första jojkkonserten

En mängd 100-årsjubileer rörande folkmusik har genomförts under de senaste åren och fler blir det. Det är nu runt 100 år sedan man på ett landsomfattande sätt började intressera sig för folkmusiken. Runt om i landet togs initiativ för att visa på den värdefulla musikkultur som hade odlats i landet. Det statliga projektet Folkmusikkommissionen startade vid denna tid en dokumentationsverksamhet som blev av väldigt stor betydelse. 100-årsminnet av den stora riksspelmansstämman år 1910 firades i Stockholm nu i augusti, och runt om i landet har spelmansmusik och gamla visor klingat till minne av de aktiviteter som ägde rum för 100 år sedan. Något som har varit mindre känt är att även samernas musikkultur för hundra år sedan uppmärksammades som en del av landets folkmusikaliska kulturarv. Detta hade inte hänt om inte järnvägstjänstemannen, konstnären, fiolbyggaren m.m. Karl Tirén (1869-1955) hade tagit som sin livsuppgift att dokumentera och om möjligt främja jojkningen som en del av samernas kultur. Tirén fick gehör för sin idé hos Folkmusikkommissionen. Arbetet kunde därmed utföras som ett offentligt uppdrag vilket var en nödvändighet för att få de planerade tjänstledigheterna från Statens Järnvägar. Karl Tirén var välkänd i folkmusikkretsar men många förundrades säkert över hans intensiva vilja att uppteckna allt som det bara gick av de samiska sångerna. Få svenskar visste något om samisk musik. Hade man hört den så hade man för det mesta gjort sig lustig över den eller sett den som tecken på hedendom. Få visste det som Karl Tirén visste, nämligen att samerna hade en poesi och att den alltid sjöngs samt att jojkningen hade många viktiga funktioner. Att Karl Tirén vid denna tid kunde komma så nära denna konstform är något som man förundras över än idag. ”Det enda som behövs är verklig förståelse”, menade han själv.

År 1910 anordnades en spelmanstävling som en del av Barnens Dags-firandet. Karl Tirén använde detta som ett tillfälle att visa upp jojkning inför en större publik. Genom tidningsannonser lockades spelmän till tävlingar. Den här gången annonserades det även efter jojkkunniga samer. I annonsen beskrivs samernas sång som en ytterst värdefull del av landets musikkultur. Han ville säkert vidga sitt kontaktnät och förbereda omvärlden på att det nu var dags att rädda denna konstform. Fyra samer infann sig, bland dem var hans goda vän Maria Persson från Arjeplog. De tre andra var från Malå: Klementz och Henrik Granvall samt Katarina Nilsson-Strömberg. Det blev ingen tävling i jojkning. I stället utformade Karl Tirén

tillsammans med samerna en konsert som Tirén inledde med ett föredrag som gjorde publiken insatt i jojkningens funktion. Konserten blev en succé som upprepades nästa dag.

Under de kommande fem åren gjorde Tirén de omfattande dokumentationer som nu värderas så högt. Huvudparten av hans material finns hos Musikmuseet i Stockholm och hos DAUM i Umeå. Hans uppteckningar publicerades år 1942 av Nordiska museet, men hans fonografinspelningar och originaluppteckningar har nu kommit till ökad användning. En av dem som har studerat Tiréns material är forskaren och jojkaren Krister Stoor, verksam vid Umeå universitet, Centrum för samiska studier/Vaartoe (CeSam). Genast när vi förstod betydelsen av Karl Tiréns jojkkonsert år 1910 så var Krister på det klara med att detta skulle firas med ett minnesevenemang. Umeå sameförening drog igång förberedelserna inför en jubileumskonsert och workshops. Tillsammans med DAUM (Institutet för språk och folkminnen), Institutionen för kultur- och medievetenskaper och CeSam, Umeå universitet utarbetades ett seminarieprogram. Personal från Västerbottens museum medverkade i hela skeendet och museet blev den perfekta platsen för evenemanget i vilket även fler aktörer hade engagerat sig, Umeå teaterförening, Studieförbundet Vuxenskolan, Åjtte, Giron Sámi teáhter, Länsmuseum Västernorrland samt en rad sponsorer. Kort sagt, det var en väldigt stor uppslutning kring genomförandet av jubileet.

Konferensens första dag, torsdagen den 2 september, inleddes med samling på rådhusorget där exempel ur Karl Tiréns jojkinspelningar ekade ut över torget varefter jojkning i stafettform förmedlades efter vägen till den gymnastiksal som var platsen för den första jojkkonserten. Här sattes affischen från år 1910 upp på ytterdörren av Mikael Lindblad, ordf. för Umeå sameförening (Sáhkke).

Efter en paus för transport upp till museiområdet så började dagens föreläsningar med en introduktion av Krister Stoor och Mikael Lindblad.

Moderator för dag ett var Krister Stoor och programmet var följande:

Tirén hade en dröm, Staffan Lundmark från DAUM. En redogörelse över en del sammanhang kring Karl Tirén och hans verksamhet. Anteckningsböcker med noter och jojktexter samt en mycket stor mängd hand-

lingar från familjen Tirén finns på DAUM. Samlingen tillförs hela tiden med dokument från olika håll och bilden av fenomenet Karl Tirén blir allt tydligare.

Skogssamiska jojkar, Inger Stenman och Jörgen Stenberg.

Inger Stenman är musikantikvarie vid Västernorrlands länsmuseum. Karl Tiréns gärning hade troligen legat i skymundan länge om inte Inger för flera decennier sedan hade börjat engagera sig i hans livsverk och med vidare undersökningar och förmedlingsinsatser inspirerat andra. Jörgen Stenberg är renskötare och jojkare från Malå. Upptäckten av att jojkning från Malå fanns bevarad genom Karl Tirén fick stor betydelse för Jörgen eftersom jojkningen inom Malå hade tystnat. Han började undersöka om det fanns minnen och spår efter jojk och jojkare hos nu levande personer och tillsammans med Inger gjorde han dokumentationer bl.a. rörande de personer som deltog i jojkkonserten år 1910.

Så minns jag Karl Tirén, Alf Zettersten.

Karl Tirén var stationsinspektör i Bergvik och Alf berättade utifrån personliga minnen och det stora arbete som Alf har gjort tillsammans med kulturföreningen Bergviks Allting. I studiecirkelform och med individuella insatser har man i Bergvik bl.a. renskrivit dagböcker efter Karl Tirén och anordnat ett par stora utställningar med hans konst. Karl Tirén var en mångsidig man och det är något som Alf Zettersten tydliggör.

Att snara en jojk. Jojkning från mikro till makro, Per Niila Stålkä.

Per Niila har arbetat med jojk på Åjtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum i Jokkmokk. En stor databas över jojkmateriäl i arkiv i Norden finns nu tillgänglig på Internet via den nationella databasen Libris. Per Niila, själv jojkare, berättade om vad som kan hända när jojktraditioner möter moderna tiders dokumentations- och förmedlingssätt.

Kvällen tillbringades i det sydsamiska vistet, alldeles intill museet men ändå avskilt i ett skogsparti med fjällnära känsla. Här blev det köttsoffa och jojkning vid öppen eld och i nyuppsatta kåtor. Byggmästaren själv, Jörgen Stenberg, fanns med bland jojkarna.

Moderator för dag två var Alf Arvidsson, Institutionen för kultur- och medievetenskaper. Alf är mycket engagerad i musikkulturstudier inom ämnet etnologi. Han har bland annat studerat kompositörers användande av samiska melodier.

Nyskapande experiment och jojkavantgarde, Olle Edström.

Olle Edström arbetar vid Institutionen för musikvetenskap vid Göteborgs universitet. Hans doktorsavhandling handlade om jojk och under flera årtionden har han följt den samiska musiken, från den jojk som man kan höra på Karl Tiréns fonografrullar till jojkningens moderna former. Olle har detaljstuderat stora mängder av gamla inspelningar och har ett stort kunskande då det gäller ”jojakens dialekter”.

Jojken- en del av renskötarkonsten, Maj Lis Skaltje.

Maj Lis, konstnär, författare, dokumentärfilmare m.m. samt pionjär när det gäller samisk radio, har genomfört ett stort dokumentationsarbete gällande jojkningen och dess betydelse för människorna. På olika sätt förmedlar hon kunskap. Bland annat genomfördes för några år sedan en turné tillsammans med ett stort antal jojkare som representerade olika traditioner.

Johannes Mörtsells jojkuppteckningar från 1880-talet, Mathias Boström.

Mathias är arkivarie på Svenskt visarkiv. Han har länge arbetat med tidiga ljuddokumentationer. Hit hör Karl Tiréns fonografinspelningar, och därmed hamnade Mathias i jojakens värld. Under sina undersökningar råkade han på några uppteckningar från Malå gjorda av prästen Johannes Mörtzell som visade sig vara en insiktsfull person när det gäller jojkningen.

Min farfar berättar, Harald Tirén

Karl Tiréns viljestyrka och starka personlighet kom naturligtvis även att påverka familjen. Haralds far Torne kom i mycket att fortsätta sin fars berättande och beskrivande av jojk och samisk kultur. Haralds känsloladdade framställning gav en tydlig inblick i den expressiva familjemiljön. Harald och hans bror Örjan, visade en stor mängd tavlor och dokument. Efter lunch fortsatte Harald med att visa och berätta. En pappkartong av blygsamt utseende innehöll Karl Tiréns spåtrumma (en gammal äkta sådan). Den finns det all anledning att återkomma till.

Under dag två kunde man delta i jojkworkshops under ledning av Jörgen Stenberg, Malå och Berit-Alette Mienna, Karasjok. I vistet på Gammlia kunde man även vara med i Lars-Henrik Blinds workshop i samiskt berättande. Lars-Henrik är berättare, jojkare och skådespelare vid Giron Sámi teáhter.

Tack vare alla intresserade aktörer och tillskyndare av olika slag blev hela firandet kraftfullare än vad arrangörgruppen från början hade vågat drömma om. Fredagskvällens konsert blev fullsatt. Så många hade nog aldrig samlats tidigare i utställningshallen

A. Hjelmström's samling
VLM Arto. nr. 1927

A. Hjelmström
VLM Arto. nr. 1927

OBS. OBS.

Joikning

Det första tillfället för allmänheten att lära känna den
nyupptäckta lappska sångart
som kallas
JOIKNING,
gives
Fredagen den 2 sept. kl. 7,30 e. m.
å Allm. läroverkets gymnastiksal.

Hr Karl Tirén från Boden håller ett inledande
föredrag om lappska joikning,
varefter lappmännen Klementz Granvall och Henrik Granvall från Malå och lappkvinnorna Maria Persson från Arjeplog och Katarina Nilsson-Strömberg från Malå låta höra prov på sin sångkonst.

Ingen bör försumma detta tillfälle!

Entré 50 öre.

Barnensdagskomitén.

U M E Å 1919.
Västerbottens-Kulturs. Aktiebol. Tryckeri.

Affischen finns på Folkrorelsearkivet i Umeå

på Västerbottens museum. En och en halv timme av konserten direktsändes av Sameradion och P2 Live. Soloframträdandet stod i fokus och publiken fick nu höra jojkning från artister som många förut kanske endast hade lyssnat på i instrumentalsammanhang. Flera jojkningar ur Karl Tiréns samling framfördes. Att programmet tillägnades betydelsen av det första stora offentliga uppmärksammandet av den samiska musikkulturen framgick tydligt. Som en anknytning till den nutida utvecklingen av samisk musik kan man kanske se avslutningen av konserten med gruppen

Stuoris & Bálddonas vars medlemmar lät sina kunskaper inom olika genrer förena sig med jolkens rytm och melodi.

De flesta av de medverkande hade rest långt för att delta i denna minneskonsert. Publiken fick ta del av jojkning från norr till syd med Berit-Alette Mienna, Öystein Hanssen (med det samiska blåsinstrumentet fadno), Wimme Saari, Lars-Henrik Blind, Sofia Janok, Krister Stoor, Jörgen Stenberg, Sara-Helén Persson, Ola Stinnerbom, Cecilia Persson, och bandet Stuoris ja Bálddonas. Konferencier/jojkare: Per-Niila Stålka

Staffan Lundmark

SKRIFTER UTGIVNA AV
DIALEKT-, ORTNAMNS- OCH FOLKMINNESARKIVET I UMEÅ

Serie A. Dialekter

1. **Evert Larsson** och **Sven Söderström**, Hössjömålet: ordbok över en sydvästerbottnisk dialekt / på grundval av Evert Larssons samlingar; utarbetad av Sven Söderström. - 2. uppl. 1980. **Pris 85:-**
2. **Algot Hellbom**, Äldre källor till Medelpads bygdemål. 1981. **Pris 40:-**
3. **Olavi Korhonen**, Samisk-finska båttermen och ortnamnselement och deras slaviska bakgrund : en studie i mellanspråklig ordgeografi och mellanfolklig kulturhistoria. 1982. **Pris 40:-**
4. **Magdalena Hellquist**, Abraham Abrahamsson Hülphers och folkmålen i Westerbotten : ett bidrag till dialektstudiets historia. 1984. **Pris 30:-**
5. **Harald Fors**, Ordbok över Öre-Långselemålet : en svensk dialekt i södra Lappland. 1984. **Pris 85:-**
6. **Harald Fors**, Register till Ordbok över Öre-Långselemålet : en svensk dialekt i södra Lappland. 1985. **Pris 40:-**
7. **Folkmålsberättelser från Västerbottens inland** : inspelningar från Örträsk socken / utskrivna och kommenterade av Harald Fors. 1986. **Pris 40:-**
8. **Margareta Svahn**, Finnskägg, tåtel och sia : om folkliga namn på gräs. 1991. **Pris 125:-**
9. **Staffan Wiklund**, Våtmarksord i lulemålen : en ordgrupp sedd ur informant- och intervjuarperspektiv. 1992. **Pris 125:-**
10. **Jan-Olov Nyström**, Ordbok över lulemålet : på grundval av dialekten i Antnäs by, Nederluleå socken. 1993. **Pris 125:-**
11. **Åke Hansson**, Nordnorrländsk dialektatlas. 1. Text. 2. Kartor. 1995. **Pris 170:-**
12. **Astrid Lundgren**, Ordbok över Nysättramålet : en nordvästerbottnisk dialekt. 1997. **Pris 220:-**
13. **Asbjørg Westum**, Ris, skäver och skärva : Folklig kategorisering av några barnsjukdomar ur ett kognitivt perspektiv. 1999. **Pris 145:-**

Serie B. Namn

1. **Nordsvenska Ortsboöknamn** / sammanställda av Lars-Erik Edlund. 1984. **Pris 95:-**
2. **Lars-Erik Edlund**, Studier över nordsvenska Ortsboöknamn. 1985. **Slutsåld**
3. **Else Britt Lindblom**, Studier över önamnen i Luleå skärgård. 1988. **Pris 110:-**

Serie C. Folkminnen och folkliv

1. **Phebe Fjellström**, Väckelsen, folkmusiken och folkrörelserna. 1981. **Pris 30:-**
2. **Visor i västerbottnisk tradition** / i urval av Alf Arvidsson. 1981. **Slutsåld**
3. **Alf Arvidsson** och **Tone Dahlstedt**, Vitra och bäran : två studier i norrländsk folktro. 1983. **Slutsåld**
4. **Alf Arvidsson**, Arbetstillivets folktro : en sammanställning av traditionsmaterial från Övre Norrland. 1986. **Pris 35:-**
5. **Carl Johansson**, Mujto : minnen från jägar- och fiskartiden och den gamla renkonstens dagar. 1989. **Slutsåld**
6. **Slatta fra Västerbottn** : 415 spelmanslåtar från Västerbotten / samlade och kommenterade av Siw Burman och Gunnar Karlsson. 1987. **Slutsåld**
7. **Magdalena Hellquist**, Bättre grå kaka än ingen smaka : ordspråk och talesätt i Övre Norrland. 1986. 2. översedda uppl. 1995. **Pris 125:-**
8. **Albin Edlund**, Vårleden : minnesbilder från Holmön. 1991. **Pris 85:- hft., 120:- inb.**
9. **Olof Petter Pettersson**, Nybyggares dagliga leverne. 1999. **Pris 240:-**
10. **Irene Nilsson**, Det som en gång var...: Ett småbrukarår i södra Lappland. 2004 **Pris 150:-**
11. **Edvin Brännström**, Äldre jakt- och fångstmetoder i en Norrbottenssocken. 2006. **Pris 150:-**
12. **Slatta fra Västerbottn** : 415 spelmanslåtar från Västerbotten / samlade och kommenterade av Siw Burman och Gunnar Karlsson. 2. uppl. 2006. **Pris 210:-**

Serie D. Meddelanden

1. **Tone Dahlstedt** och **Barbro Holmgren**, Nordfinska evakueringen till Skelleftebygden 1944-1945 : de finska ”kofflickornas” vistelse i Sverige. 1979. **Pris 5:-**
2. **Pirjo Rissanen**, Samiskt fältarbete. 1981. **Slutsåld**
3. **Lillian Rathje**, Norrländsk folkmedicin : sammanställning av folkmedicinskt arkivmaterial. 1984. **Slutsåld**
4. **Sameland i förvandling**. 1986. **Slutsåld**
5. **O. P. Pettersson**, **Lapplandsforskaren** : fem föredrag. 1994. **Pris 65:-**
- 6 A-B **Vilhelmina – en lappmarksbygd på väg mot framtiden**. 1900-1925. 2006. **Pris 390:-**
- 7 A-B **Vilhelmina – en lappmarksbygd på väg mot framtiden**. 1926-1936. 2006. **Pris 390:-**
- 8 A-B **Vilhelmina – en lappmarksbygd på väg mot framtiden**. 1937-1943. 2009. **Pris 390:-**
- 10 **Harriet Kuoppa**, Situationen för minoritetsspråket meänkieli i Sverige. 2008. **Pris 95:-**

Serie E. Växtnamn

1. **Aspekter på växtnamn**. 1997. **Pris 125:-**
2. **Gustav Fridner**, Folkliga växtnamn i Västerbotten / Redigerad av Sigurd Fries, Jan Nilsson och Margit Wennstedt. 1999. **Pris 170:-**

Serie F. Musikliv

1. **Gunnar Ternhag**, Jojsamlaren Karl Tirén. 2000. Ny upplaga 2010. **Pris: 150:-**
2. **Alf Arvidsson**, Från dansmusik till konstnärligt uttryck: framväxten av ett jazzmusikaliskt fält i Umeå 1920-1960. 2002. **Pris 170:-**

ÖVRE NORRLANDS ORTNAMN

Ortnamnen i Norrbottens län

- 3A Bodens kommun : bebyggelsenamn / av Gunnar Pellijeff. 1987. **Pris 85:-**
- 5 Haparanda kommun : bebyggelsenamn / av Gunnar Pellijeff. 1992. **Pris 125:-**
- 7A Kalix kommun : bebyggelsenamn / av Gunnar Pellijeff. 1980. **Pris 35:-**
- 7B Kalix kommun : naturnamn / av Gunnar Pellijeff. 1985. **Pris 65:-**
- 9A Luleå kommun : bebyggelsenamn / av Gunnar Pellijeff. 1990. **Pris 85:-**
- 11A Piteå kommun : bebyggelsenamn / av Gunnar Pellijeff. 1988. **Pris 85:-**
- 13A Överkalix kommun : bebyggelsenamn / av Gunnar Pellijeff. 1982. **Pris 35:-**
- 14 Övertorneå kommun : bebyggelsenamn / av Gunnar Pellijeff. 1996. **Pris 125:-**

Ortnamnen i Västerbottens län

- 14A Vännäs kommun : bebyggelsenamn / av Claes Börje Hagervall. 1986. **Pris 65:-**

ÖVRIGA UTGIVNINGAR

Kattgöbben Mormoras : saga på Ume-/Sävarmål. Texthäfte. **Pris 40:-**

Kattgöbben Mormoras : sagan inläst av Filip Gerhardsson på CD/kassett. **CD 120:-, kassett Pris 80:-**

Filip Gerhardssons skrönor. 10 CD eller kassetter. **Pris 100:-/kassett, 120:-/CD**

Tomas Fischer Trio. CD med Umeås jazzprofiler. **Pris 150:-**

Senna tala ve... – dialekter från Västerbotten. 1 CD. **Pris 75:-**

DAUM-Katta : nyhetsblad. Nr. 1(1994) -. 1-2 nr/år. **Gratis**

Konferensen i Korpilombolo 8-10 december: Språk – så mycket mer än ord

Konferensen speglar viktiga områden inom språkpolitik, språkvård och pedagogik. Bättre förutsättningar behöver skapas för revitalisering av både minoritetsspråken och -kulturerna. Detta innebär t.ex. att man ökar möjligheterna att använda språken i både tal och skrift, i informella och formella sammanhang. Språkvården, attityderna till språken och språkanvändningen spelar här en viktig roll och ges stort utrymme i konferensprogrammet. Konferensen kommer att bidra med konkreta exempel på och reflektioner över hur språkvårdsarbetet inom majoritets- och minoritetsspråken i Sverige, Norge och Finland bedrivs, och inställningar till språklig variation i de olika länderna belyses. Andra områden som behandlas under konferensen är t.ex. samarbetsinitiativ. Konferensen skapar även möjlighet till erfarenhetsutbyte och därigenom utveckling av ämnesområdena.

Konferensen vänder sig till dem som är verksamma inom barnomsorgen och skolan, tjänstemän och andra företrädare för kultursektorn, politiker, massmedier och andra opinionsbildare och inte minst den språkintresserade allmänheten.

Korpilombolo kulturförening, Svenska tornedalingars riksförbund – Tornionlaaksolaiset (STR-T), stiftelsen Meän Akateemi och Institutet för språk och folkminnen anordnar gemensamt konferensen *Språk – så mycket mer än ord*. Konferensen ingår även i programmet för *European Festival of the Night*, även kallad *Nattfestivalen i Korpilombolo*, som pågår den 1–13 december.

Konferensen videofilmas i syfte att sändas i TV genom UR - Samtiden under 2011. Mer om denna konferens i nästa nummer av DAUM-katta.

Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM)

Länsmansvägen 5, 904 20 UMEÅ,

Telefon expedition 090-13 58 15

Telefax 090-13 58 20

daum@sofi.se

www.sofi.se/daum